

Drugotnica dru. A. Baueru.

Prije četiri godine danah napisao sam razpravu „o području materijalizma“, koja je preklani svjetlo ugledala. Namjera mi je bila, uputiti materijaliste, dokle njihovo načelo valja, a gdje je medja toj valjanosti; osobito pako privoliti jih, da pristanu uz kršćanski moral sveobće ljubavi; jer da je neomedjašena ljubav samoga sebe ubitačna po čovječanstvo. Ja nisam pisao strogo filozofsku disertaciju, nego razpravu namienjenu praktičnomu životu: zato se i nisam služio jezikom strogo filozofskim van, koliko sam upravo morao. A na pristaše materijalizma nisam navaljivao krupnimi izrazi, nego što se više može štedio jih; jer mi nije za tim stalo, da koga na ruglo stavim, nego da ga uvjerim. Zato sam i svoje pobijanje njihovih načelah stegnuo na blage prigovore: „to se nemože dokazati, to nije nepobitna istina, to je samo pium desiderium itd.“ Zato i nije do sada nitko našao nijedne uvredljive rieči u toj mojoj razpravi.

Dobričina bi rekao, da takvomu postupku neima prigovora. Drugčije je mislio g. dr. A. Bauer, on je u toj razpravi našao upravo protivno od onoga, čemu je bila namienjena: moja razprava prikazala mu se je kao prava strahota, kao podpora materijalizma, kao obrana ateizma, kao zatornica kršćanstva, kao atentat na zdravi razum — ma tko bi na broj nabrojio sva liepa epitheta, kojimi je počastio mene i moj rad! Budući čovjek ratoboran (zlobni ljudi bi rekli „svadljivac“), do pol godine je „brusio sablje, brusio kose, nek se vragu na strah nose“, pak sakupiv dovoljno džebane, oborio se je na me u „Katoličkom listu“, (kojemu je urednik) lani mjeseca veljače, pak prosipao nemilice vatru na me i na moju razpravu sve do mjeseca lipnja.¹ Prema svomu načelu „finis sanctificat media“ nije se žacao u toj svojoj navali ni sumnjičenja, nit opadanja, nit izopačivanja, dapače niti izrazah, koji nedolikuju obrazovanu čovjeku, a kamo li svećeniku, već spadaju upravo pred kazneni sud. Pak ovakov postupak prozvao je dr. B. „znanstvenom ocjenom, kritikom“, kud i kamo većom od same moje razprave.² Nego zaludu ćeš ondje tražiti znanstvena razpravljanja samoga predmeta: iz svekolike knjige nećeš razabrati, koje je (po njegovu mnienju) pravo područje materijalizma (što bi imalo biti jedinim predmetom znanstvene kritike); gosp. dr. B. smetnuo je s uma pravi predmet moje razprave, zadievajuć u pojedine izreke i izraze, pak nadovezujuć na nje svoje glosse i doskočice.

Da odbijem njegova sumnjičenja i pobijem njegove

¹ Dakle ne pune pol godine, kako sam ja bio rekao govoreć popreko, te je to dr. B. s razlogom konstatovao kao „golu neistinu“.

² On ju je iz „Katoličkoga lista“ napose preštampao, te sastavio knjigu od 117 stranah.

prigovore, napisao sam i naštampao „antikritiku“. Malo vrieme postajalo, al eto ti opet dra. B., gdje u „Katoličkom listu“ odgovara na daleko i široko (jedno dva mjeseca danah) na moju „antikritiku“, tako, da je od njegova odgovora opet narasla knjižica od 58 stranah.³ Imajuć pod svojom rukom jedan časopis izkaljuje u njem srce na mene do mile volje, jer zna, da neimam posebnoga organa; ali da ga i imam, nebi mi obraz podnosio, da o trošku svojih predplatnikah svoje griehes perem; već sam se evo poslužio ovim putem, ne da potanko razbijem njegov „uztuk“ (jer tomu bi se opet knjiga htjela), nego da ga sa nekoliko primjerah obilježim, neka vide oni, kojih možda stvar zanima, s kakvim protivnikom imam posla; pak se neće čuditi, što mi se nemili riečati se s čovjekom, kojemu nije stalo do istine, nego do svadje i mržnje. Ako tko misli, da pretjerujem, neka izvoli pogledati prvu stranu toga uztuka, pak će već u početku čitati, „da ja uvijek na jeziku nosim ljubav, a srce mi je puno ijeda“. Koliko treba vremena, dok čovjek čovjeka prouči i dozna, što mu je u srcu! A dr. B. nije sa mnom za života svoga jedne rieči govorio, ja ga u glavu i nepoznajem — pak on opet hoće da zna, da mi je srce puno ijeda. Neka dr. B. upita kojegagod obrazovanoga čovjeka, svaki će mu kazati, kako se ovakovi ružni postupak zove. Ja se u tom pogledu držim narodne poslovice: „ni budi med, da te razližu, ni ijed, da te razpljuju“. O tom se je mogao dr. B. uvjeriti iz moje antikritike: ja sam pišuć zaoštrio pero, al se nisam poslužio ni jednim prostačkim izrazom. Dr. B. se tuži na oštrinu moga pera,⁴ te je nabrojio na broj 182 rugalice, kojimi sam se u svojoj antikritici poslužio, kao što n. pr. tobožnji ocjenitelj, blagostivi, blagoutrobni, bezpristrani, premudri, bajagi, čudo i pripoviest itd. Ovo su dru. B. rugalice; ali jedna njegova psovka (n. pr. glupak, ludjak, bezobraznik, prostak itd.) pretežnija je od svih 180 mojih rugalica.

Mjesto da moj kritičar govori o glavnom predmetu moje razprave (o području materijalizma), on puti svoje štioce, da je ta moja razprava apologija materijalizma (dakle baš protivno od onoga što ja tvrdim), a ja da sam pravi pravcati materijalista. Evo kako on to oštro umno dokazuje! Ja sam u svojoj razpravi kazao: „Jedni dokazuju, da će se materijalizmom utrti put do pravoga znanja i do prave sreće čovječanstva; drugi tvrde, da je materijalizam pravi zator po sviet“. Odtuda izvodi dr. B., da ja naginjem materijalistam, jer za njih kažem, da dokazuju, a za antimaterijaliste, da samo tvrde. Mili Bože, na svemu ti hvala! Dakle dr. B. ne-

³ Ta je knjižica izašla na sviet već prije mjesec danah; al sam ja imao do sada prečega posla nego što je ovo bljutavo okapanje.

⁴ On je valjda zaboravio njemačku rieč: „Wie man in den Wald hineinruft, so hallt es zurück“.

razabira goleme razlike, koja je medju riečima *dokazivati* i *dokazati*? Ta dokazivati se može najludja ludorija, ali dokazati se lje nemože.⁵

Ja sam nadalje rekao: da su mi mnogi naši materijaliste, pročitavši moju razpravu, izjavili, da se sa mnom sudaraju. „Vjerujemo!“ dovikuje dr. B., jer je tobože sve jedno, je li oni pristaju uz mene ili ja uz njih, kad sam i sam materijalista.

Evo još i trećega dokaza tomu. Ja sam kazao, da razlažuć načelo materijalistah (naime, da mi samo ono znamo, što smo osjetili), pošao sam s njihova *stanovišta*. Tomu dodaje dr. B.: „dakle je valjda stajao i na njihovom *načelu*, i to iz uvjerenja. Al malo dalje priznaje i sâm, da sam to načelo tako stegnuo, te ono njegovo područje nemože se više zvati materijalizmom, nego kritičkim empirizmom (uz koji pristaju noviji pristaše Kanta). Ako je ovo istina: kako mogu „sta ati iz uvjerenja na principu materijalizma“?

U početku svoga razlaganja kazao sam, da neću izdicati svoga mnienja (jer do toga je slabo komu stalo), nego gdje se istina nerazbira iz samoga razlaganja, da ću se pozvati na učene umnike. Razlažuć dakle, na pr. što materijaliste (kao prirodznanci) uče o Bogu, dodao sam izreku dra. Fr. Pfaffa: „Ima li, neima li Boga, na to pitanje nije vlastno prirodznanstvo kao takvo odgovarati. Jer u područje prirodznanstva (i materijalizma) spadaju samo oni predmeti, koje možemo svojim osjećali opažati; a čim se reče „Bog je duh“, tim je nepobitno dokazano, da ga čovječja osjećala nemogu spoznati i shvatiti itd.“ Prema tomu je dakle *sve* mudrovanje materijalistah o Bogu tašto i izprazno; jer se pobija njihovim vlastitim načelom. A što dr. B.? On za svaku pojedinu izreku materijalistah, koje nisam napose pobijao, tvrdi, da ju držim istinitom, jer je nisam oprovrkao. Pak se onda još srdi, kad mu se reče, da je to doskočica. Ako ja suzbijam *svekoliko* umovanje materijalistah o Bogu, samo se kaže, da tim pobijam i pojedine die-love toga umovanja.

Razlažuć umovanje materijalistah o duši završio sam svoje razlaganje ovimi riečmi: „Kao što svatko vidi, sve su ovo samo tvrdnje ničim dokazane. U svom umovanju o postanku i naravi duše zalutali su materijaliste daleko od svoga temeljnoga načela, da se samo ono zna, što se je osjetilo.“ Ja sam tim suzbio *svekoliko* njihovo umovanje o duši. A što dr. B.? On me kudi, što neprekoravam niti jednom rieči njeku izreku Haeckelovu o duši, pak dodaje porugljivo: „razbira li se istinitost toga iz samoga razlaganja?“

„Što će reći *život*?“ Na ovo pitanje odgovorio sam, da je to za sada zagonetka, al da je moguće (po mnienju glasovitoga Huxleya), te će se odgonenuti. Dr. B. je u svojoj Ocjeni tvrdio, da je stvar već riješena, jer da moderna znanost priznaje posebni „Lebenskraft“, „vis vitalis“ — pak navede nekoliko učenjakah, koji svi dokazuju samo to, da se život nemože i nesmie tumačiti mehanizmom. Kad sam mu to prigovorio, dr. B. uzkliknu u svom uztuku (kako je već dogmatik) odrješito: „go-

spodine akademiče, sredine nema: ili vitalizam ili mehanizam!“ Gosp. B. hvali se u svom uztuku, da je on izpitani profesor dogmatike; ali fiziologije lje nije, kad ovakva šta tvrdi: njegova alternativa absolutno nestoji, jer *život* može biti djelo ne samo *jedne* sile, nego *skupa* od silah, kao što nekoji i nagadjaju. Da pako sadašnja znanost nepriznaje posebne životne sile, za to sam mu naveo najuglednijega zastupnika sadašnje znanosti, dra. Landois-a, jer njegovim djelom pripravlja se kandidati liečničtva za rigorozum. Na to odgovara dr. B.: „ali, jesam li ja i gdje rekao, da više nema učenjaka, koji bi prihvaćali mehanizam?“ — kao da ga je Landois prihvatio! Ni malo, on samo nijeće posebni „Lebenskraft“. I tako je dr. B. štioće svoje zbilja na tanak led naveo, nabajajuć jim, da je danas, hvala umnim radnikom, krenulo pitanje o vitalizmu drugim smjerom, i takom bi prirodznancu, koji bi se vitalisti u brk nasnijao, punim pravom vitalist odvratio: „ti si nezna-lica!“ i pozvao bi se na gore navedene učenjake.“ — A kad tamo, nijedan od ovih nepriznaje „Lebenskrafta“.

Isto tako se je dr. B. porezao, kad je (na strani 22. svoga uztuka) rekao, da se materijalizam nemože ni pomisliti bez Darwinove teorije ili teorije evolucije. Kao da prije Darwina nije bilo materijalistah; kao da jih nije bilo već prije 3000 godinah! — Pak još dodaje svojim riečim tobožnju dosjetku: „na ovo ide patent!“ — da, ide, ali pakrački.

Na više mjestah mi se dr. B. ruga, što sam kazao: „Ako su materijaliste voljni, ne samo prihvatiti kršćansku bisku (t. j. načelo ljubavi bližnjega), nego i prema njoj živiti: nećemo ih na prosto odbiti, jer se onda u glavnom slažu s kršćanstvom!“ Ovo mu se čini kao kakov absurdum. Al uz mene stoji malo veći auktoritet od dra. B., naime sam blagovjestnik Ivan. Za njega pripovieda sv. Jerolim (dakle takodjer nepobitni svjedok), da se je pod starost nastanio u stvorenoj sobom občini efežkoj, pa kad bi godi došao u sbornicu, nebi drugo kazivao, nego samo: „dječico moja, ljubite se!“ To je bilo dosadilo njegovim učenikom, te su ga upitali: zašto baš te rieči svagda ponavlja? A on jim odvrati: „jer je to Gospodnja zapovied, i ako tko nju samu vrši, dosta je.“⁶

Ja sam u svojoj razpravi slavio biskupa Strossmayera kao pravoga apoštola kršćanske ljubavi, koji ju svakom prilikom propovieda i, kao „dobar pastir, što kaže inom i sam svojim potvrđuje činom“. Na to će dr. B. u svojoj ocjeni: „Zagovarati materijalizam i slaviti katoličkoga biskupa, čije je geslo „sve za vjeru i za domovinu“, ako ovo nije lukavstvo i himba, što je nego glupost?“ Pošto sam pak u svojoj antikritici dokazao, da mi nije bilo na kraj pameti zagovarati materijalizam u obće, pak da bogme imam i ja svoju vjeru, a o boljku domovine da već 50 godinah nastojim: dužnost je bila momu protivniku priznati, da sam i ja vlastan slaviti plemenita djela biskupa Strossmayera. Al dr. B. učini se svemu tomu i nevješt, te stane dokazivati, da on ima takodjer svoju kršćansku katoličku vjeru (o čem nitko

⁵ Valjda mu se po glavi vrzla njemačka rieč „be-weisen“, u koje neima ovakve razlike.

⁶ Respondit dignam Joanne sententiam: „Quia praeceptum Domini est, et si solum fiat, sufficit.“ S. Hieronymus in epist. ad Galatas c. 6.

ni posumnjao nije), pak da je i on pripravan prinositi radi nje žrtve itd.“ U Hrvatskoj mu se za to neće nadati prilika; al ako mu je za tim stalo, žrtvovati se za svoju vjeru, neka se potruži u Afriku, n. pr. u Dahomey, pak mu jamčim, da će uz godinu danah mučeničku krunu steći.

Osobito mi zamjerava dr. B., što sam obećao razpraviti materijalizam i etiku, dakle kako se ima materijalizam prama etici — a toga da nisam učinio, nego samo naveo, što je ovaj i onaj kazao. Čudnovato, kako ima ljudi, koji drzko niječu i ono, što može svatko vidjeti, jer je, što ne rječ, crno na bielom. Na str. 53. i sliedećih svoje razprave razložio sam na široko, kako su prvašnji materijaliste postavljali samoživstvo (egoizam) za vrhovno etičko načelo po čovjeka. Nego uz načelo apsolutnoga samoživstva morao bi se do skora čovječiji rod utamaniti. Dapače netreba da bude egoizam apsolutan; ako ljubav samoga sebe prevršuje pravu mjeru, ona vodi priekoj propasti narode i individua, kao što nas uči poviest i svakdanje izkustvo.“ Ovako se čita na pomenutome mjestu moje razprave, pak dru. B. podnosi obraz, te mi možda deset putah spočituje, da nisam odgovorio na pitanje, je li materijalizam pravi zator po sviet, jeli vodi na pravac propasti. Samo sam još dodao, da to uvidjaju i *nekoji* odličniji sadašnji materijaliste, pak pristaju više manje uz načela kršćanske etike. A što veli dr. B. (na str. 53. svoga uztuka)? „dr. Šulek obranio je materijaliste, kao da bi materializam bio štetan u etici.“ A takvo izopačivanje on zove obranom kršćanstva!

To svoje kršćanstvo pokazao je dr. B. i u Ocjeni, kad je svojim čitateljem nabajao, da sam ja samo zato pisao „prirodni zakonik“, da paralizujem „Život svetacah i sveticah“. Spadaju li ovakve priče u kritiku razprave „o području materijalizma?“ Briga njega za kritiku, njemu je stalo do *omraze*; jer kad sam mu u svojoj antikritici dokazao, da to nikako nije moguće, buduć da sam onu svoju knjigu pisao *dogovorno* s piscem „Života svetacah“: što odvrati dr. B.? E, da mu je to netko kazao, pak punktum. Moj gospodine, kad bih ja ovdje stao iznositi na vidjelo, što su meni ljudi sve o Vas pripoviedali, Vi bi se jamačno zapanjili i okamenili; ali moje kršćanstvo nepodnosi takva postupka.

Ovamo ide i ona upravo luda potvora, da je moja razprava odgovor na poslanicu jugoslavenskoj akademiji g. 1886. namijenjenu od njezina pokrovitelja i na besjedu njezina predsjednika izuščenu iste godine; jer je moja razprava još prije bila gotova i nije apsolutno u nikakvoj svezi s tima enuncijacijama.

Na kraju uztuka dobila je i jugoslavenska akademija lekciju: dr. B. napućuje njezine članove, kako jim valja postupati, i (kako je već dogmatik), dodaje: „Ovo tražiti imam právo, kao čovjek, koji stojim na braniku za svetinje naroda hrvatskoga. Čemu da se iz akademije, koju je utemeljio katolički biskup, još za njega živa pruža neprijateljem svetinjah hrvatskoga naroda izlika, da *svakoga* nazovu farizejem i licumjerom, koji brani svetinje narodne — svetu vjeru Kristovu?“ Dakle po mnienju dra. B a jugoslavenska je akademija nekakva vrst „Gelegenheitsmacherin“ za one, koji napadaju pravo-

vjrne kršćane. Ali kako to onda, što akadem ja ima prvovjernih članovah, kojim se sam dr. B. klanja, a ina jih takvih, koje je sama izabrala: gdje je onda taj svaki? — Vidi li dr. B., kako se je u svojoj vlastitoj meži ulovio? Možda je njega tko prozvao farizejem i licumjerom: pak je i imao razloga, kao što dokazuje i ovaj njegov postupak.

Na ovakvo nedostojno sumnjičenje najbolji su odgovor besjede samoga preuzvišenoga pokrovitelja, koje je uprav ovih danah upravio na svoju akademiju. On piše medju ostalim: „Ja nemogu dosta Bogu zahvaliti, što sl. akademija naša u učevnom radu svom takav pravac sledi, da polag sve slobode u znanosti nikad nevriedja vjeru svetu, koja ima biti po višoj namjeni vječiti izvor svakoga svjetla i svakoga života“ . . . . Akademici se dakle mogu tješiti narodnom poslovice: „kad me sunce grije, za mjesec i nemarim“ — a kamoli za Bauera.

„Ali čovječe, kamo zaluta? Koliko toga napisa, a područje materijalizma, što bi imalo biti glavnim predmetom razlaganja, jedva i spomenu!“ — Ovako će me možda tko prekoriti. Pravo reče; ali nije to moja krivnja: ja samo suzbijam odapete na me striele dra. B-a, koji je mjesto znanstvene kritike zamiesio svadju, za koju ja neimam ni volje, ni vremena. Zato i dokidam suzbijanje ostalih njegovih strielah; inače bi mi od ove drugotnice knjiga narasla. Da je dru. B-u do znanstvene kritike, on bi bio moju razpravu o području materijalizma il odobrio, il dokazivao, da sam to područje od *svoga* stegnuo, oli pako da sam ga odviše razširio, pak bi bio *svojim* načinom nastojao naše materijaliste na pravi put izvesti. Svemu tomu neima traga u Bauerovih radnjah, zato su mu i prigovorile novine, da će ova polemika jedva imati pozitivnoga rezultata. Ovaj prigovor je dra. B-a osobito razžestio, zato odgovara (u 13. br. Katoličkoga lista) doslovce ovako: „meni je bilo do toga, da razkrinkam neprijatelja kršćanske vjere i da pokažem duboko njegovo neznanje. A to sam polučio. Radi drugih kakvih pozitivnih rezultatah u znanstvenim pitanjima neće se po svoj prilici nitko sa Š-om prepirati.“

Ove rieči dokazuju bar očevidno, da dru. B-u nije ni stalo do znanstvene kritike, nego do svadje, do toga, da izlije na me svoju mržnju i da me omrazi pred svjetom. Pak to on zove kršćanskim djelom!

Ali da vidimo, je li on zbilja tu svoju namjeru postigao!

Ja se svojom učenosti nisam nikada hvalisao, jer se držim narodne poslovice, da „čovjek do smrti uči, a još lud umre“,⁷ zato i priznajem drage volje, da toga puno i puno ima, šta neznam; ali izkustvo uči, da su baš oni obično ignoranti, koji se svojim znanjem najviše hvastaju. Evo pako dva tri primjera, kako dr. B. dokazuje moje duboko neznanje!

Hipoteza je u prirodoznanstvu *nedovoljno*, ali vje-

⁷ Drugačije misli dr. B. pišuć: „Gospodine akademice, dogmaticis me valda nećete poučavati! Ta ja sam iz dogmatike podpuno izpitan i profesor dogmatike na sveučilištu!“ — Dogmatici svake ruke iztiču se arogancijom.

rovatno dokazano tumačenje kakvoga prirodnoga pojava.⁸ Tako je Leverrier hipotezom dokazivao, da za Uranom ima još jedan planet; a! njegovo nedovoljno dokazivanje postalo je dovoljnim, postalo je istinom, kad je zvjezdar Galle obreo toga novoga planeta, koji se sada Neptun zove. A kako umuje dr. B.? Na moje rieči, da hipoteza dovoljno dokazana postaje istinom, dodaje porugljivo: „svoju nauku neka g. dr. filozofije iznese pred učeni sviet, da se izprave logike; jer samo ono je istina, što je izgubilo svaki hipotetički značaj.“ Ele mi mudrosti! Zar hipoteza *dovoljno* dokazana negubi hipotetički značaj? Ta kako ga gubi, ako ne tim, što je dovoljno dokazana? To je pravi „circulus in probando“.⁹

Obilježje sensualizma je, što uči, da sve naše znarije potječe *samo* od osjećanja; a materijalizmu je obilježje, što za njega neima na svijetu ništa do materija. Za kakav osobiti um, dušu, duha nezna ni jedan ni drugi. Buduć da me je bio dr. B. prozvao pristašom sensualizma, odgovorio sam: „nije samo neposredno osjećanje jedini put k istini, nego i indukcija, analogija, hipoteza t. j. *duševni rad*. To će reći, da gradju našega znanja dobivamo osjećanjem, a svojim umom ju obradjujemo. Na to će moj protivnik: „Koji materijalist i sensualist nepriznaje indukcije, analogije i hipoteza? Ovo je gospodin akademik trebao napisati u doktorsku svoju disertaciju, pak se nebi danas pisao dr. filozofije.“ Ovako dr. B.; dakle on nezna ni toga, da sensualiste i materijaliste nepriznaju, n. pr. analogiju, plodom kakvoga duha ili uma, nego samo plodom osjećalah? — Ta upravo tim se razlikuju od drugih mudroslovnih stavah, što toga nepriznaju.

Ja sam kazao, da „kad čovjek pobije načelo, tim je pobio i sve, što se iz toga načela može izvoditi; a dr. B. veli, da je to pred svakom logikom neistina. Ali neka on pita kakvo diete: mogu li teći potočići, kad jim se začepi vrelo, iz kojega izviru? Ja kriv, neće li mu odgovoriti, da nemogu.

U svojoj razpravi sam požalio, što se nisam namjerio na knjigü, u kojoj bi sve izreke novoga zavjeta o kršćanskoj ljubavi bile sabrane i u kiticu skićene; kršćanska ljubav da se u knjigah ponajviše samo uzgred spominje. Radi toga se je dr. B. uzgoropadio i mene bezočnikom prozvao; jer da takvih knjigah ima izobila; nego mjesto da jih navede, napućuje me na jedini realni leksikon, u kojem je abecednim redom nanizano sve, o čem

⁸ Hypothese in der Naturwissenschaft ist ein unzureichend bewiesener Erklärungsgrund für Naturerscheinungen.

⁹ Moj protivnik nije pravo shvatio dotičnih riečih Virchowa; ovaj je kazao, da mu dokazi navedeni za darwinizam nedotječu, da tu teoriju *sam* prihvati kao hipotezu.

se u svetom pismu govori. Kad bi tko želećega naučiti chemiu napatio na „conversationslexicon“, u kojem su pojedini članci te znanosti takodjer abecednim redom poredani, ili želećega proučiti duh Gundulićeve poezije napatio na akademički rječnik u kojem su skupljene sve rieči i fraze, kojimi se Gundulić služi: nebi li se posumnjalo o dotupavnosti toga napatioca, a kamo li o njegovoj učenosti? — Ovakvih dokazah mogao bih još množinu navesti; ali i ovo dotječe, da se vidi, kako je dr. B. dokazujuć moje neznanje dokazao — svoje.

A kakvo je to moje neprijateljstvo kršćanstva? Gotovo ciela trećina moje razprave namienjena je glorifikaciji kršćanstva. Ja ondje dokazujem na široko, da je kršćanska vjera doista vjera ljubavi, da se u tom pogledu nemože s njom usporediti nijedna filozofija, nijedna vjera; da je Isukrstov nauk o ljubavi bližnjega sasvim prema čovječjoj naravi, prema humanitetu; da bi čovječanstvo postiglo vrhunac svoje sreće, kad bi prionulo za kršćansku etiku. Zato sam i rekao, da ja ime Isusovo nikada neizustim nego s najvećim strahopočitanjem, i da mi je njegovo plemenito srce vazda bilo i jest najvišim idealom.

Ovo su za dra. B. bjelodani dokazi, da sam ja neprijatelj kršćanstva. Ako to, onda on očevidno zamjenjuje Isukrstovu vjeru ljubavi Muhamedovom vjerom mržnje (kojom je zbilja sav zadahnut i nadahnut). Ali onda neka svuče častnu haljinu svećenika kršćanskoga i neka obuče mantiju od hodže i udariv čalmu na glavu neka se popne na munaru, da viče: *Allah-il-Allah!*¹⁰

Onako po turski kako je započeo i završuje dr. B. svoju tobožnju kritiku pišuć: „da mi se je poslije petdesetgodišnjega književnoga rada osramotiti ovakom nezrelom radnjom, kakva je vaša razprava, ili još gore ovakim pamfletom kakva je vaša antikritika, molio bi Boga — da mi dade danas leć u grob!“

Ja neću da budem sudac svojoj radnji; samo spominjem, da je moju razpravu odobrio filozof ex professo; a za radnje dra. B. kazale su službene novine, „da se njegova polemika iztiče grubim tonom, neugladjenom formom, osobnošću, psovkami. (t. j. da je paškvil), te bi valjda bilo dostojnije, da je čitava razpra ostala nenapisana“; a druge su se novine izjavile, da je dr. B. od „Katoličkoga lista“ napravio smetište: dakle si je on (po svojoj vlastitoj ložici) već sada izkopao grob, pak — „requiescat in pace!“

¹⁰ Kao što pjeva Preradović:

„Gori hodža vatrom za zakon si svet;
Al sa iste vatre sav bi satro sviet,
Koj pred njegovim bogom nepada u prah.
Ljubiti svoju vjeru, a u isti mah
Mrzit inovjerce — to života dilj
Bijaše mu prvi i najpreči cilj.“

U Zagrebu, 15. travnja 1890.

Dr. B. Šulek.